

Harry Alopaeus, Helsingfors:

UNDERSÖKNINGEN AV UNDERVATTENSPALISSADERNA VID AXEVALLA HUS

(se nr 1/1984 s 22)

Redan vid 1960-talets slut hade C Westerdahl rapporterat och uppmätt palissaderna i vattnet utanför Axevalla hus (Medd/MAS 3/79 s 15). Tyvärr kunde materialet inte återfinnas på Skaraborgs länsmuseum, där det deponerats. Det blev alltså nödvändigt med en ny undersökning i Husgärdessjön.

På sommaren 1984 gjordes alltså en kort (4 dagar) men relativt noggrann inventering under vatten i närheten av strandlinjen runt näset som hyser de imponerande ruinerna av Västergötlands läns slott under medeltiden, Axevalla hus. Borgen ligger c 1 mil öster om Skara, landskapets gamla centralort, invid det klassiska militära övningsfältet Axevalla hed. I närheten ligger det nutida Axvall, en mindre tätortsbildning.

Arbetet utfördes av den lokala amatördykarklubben i Skara under översyn av Lars Knutsson från Skaraborgs länsmuseum. Även landsantikvarien Ulf Erik Hagberg var med några dagar, då borgområdet och pålningarna inmättes med specialinstrument.

Syftet med undersökningarna var att:

1. Inventera och mäta upp de synliga pålarna i vattnet runt borgnäset.
2. Ta dendroprov av pålarna, så att datering av konstruktionen skulle vara möjlig.
3. Göra nivelleringskartor över borgområdet och där även mäta in pålarnas läge.

Den tredje punkten (3) utfördes av en firma, som representerade för ett elektroniskt mätningssinstrument, en "teodolit" med infraröd distansmätare.

Arbetet påbörjades och förlöpte de första fyra dagarna enligt planerna. Vädret var gynnsamt, med sol, värme och relativ vindstilla.

Även sikten under vattnet var förträfflig, c 3 m. Det avgörande var här frånvaron av blåst.

Dock fanns ganska mycket näckrosor och annan växtlighet i sjön, som en besvärande faktor. Ibland kunde det vara svårt att upptäcka pålarna.

PÄLNINGEN

På botten kunde man se pålarna sticka upp ur sedimenten i en enkel rad, ofta med ett mellanrum på bara några cm. Dock fanns luckor i raderna, och själva raden "slingrade" något.

Närmare stranden, marvatten, på sydsidan av näset blev mellanrummen mellan pålarna allt större, troligen beroende på att pålarna av isskrivning och tillhjälp av mänskliga ingrepp blivit borttryckta. På sydöstra sidan, i 3-3, 5 m vattendjup, fanns också de längsta pålarna, med än idag 2-2,5 m längd.

En del av dessa långa pålar hade emellertid gått av alldeles vid bottennivån och i andra kunde man även se märken av nötning just där. Detta fenomen torde ha sin förklaring i att strömmar i vattnet med sand och andra, tyngre, partiklar orsakat mera förslitning på pålarna nära botten än annorstädes.

På mindre djup, c 0,5-2 m höjde sig pålarna vanligen bara 5-25 cm ovan den brant nedåt (30-45°) lutande botten. Tjockleken på dessa ekpålar varierade mellan 10 och 35 cm, Medelvärdet ligger kring 15-20 cm.

Själva bottensedimenten varierade också starkt, mellan sand och gyttja. På många ställen var den ursprungliga botten helt och hållet täckt av de rasmassor som avsiktligt eller oavsiktligt kommit från själva slottets murar. Man kunde nästan gissa av dessa rasmassors läge var det funnits torn eller högre murpartier.

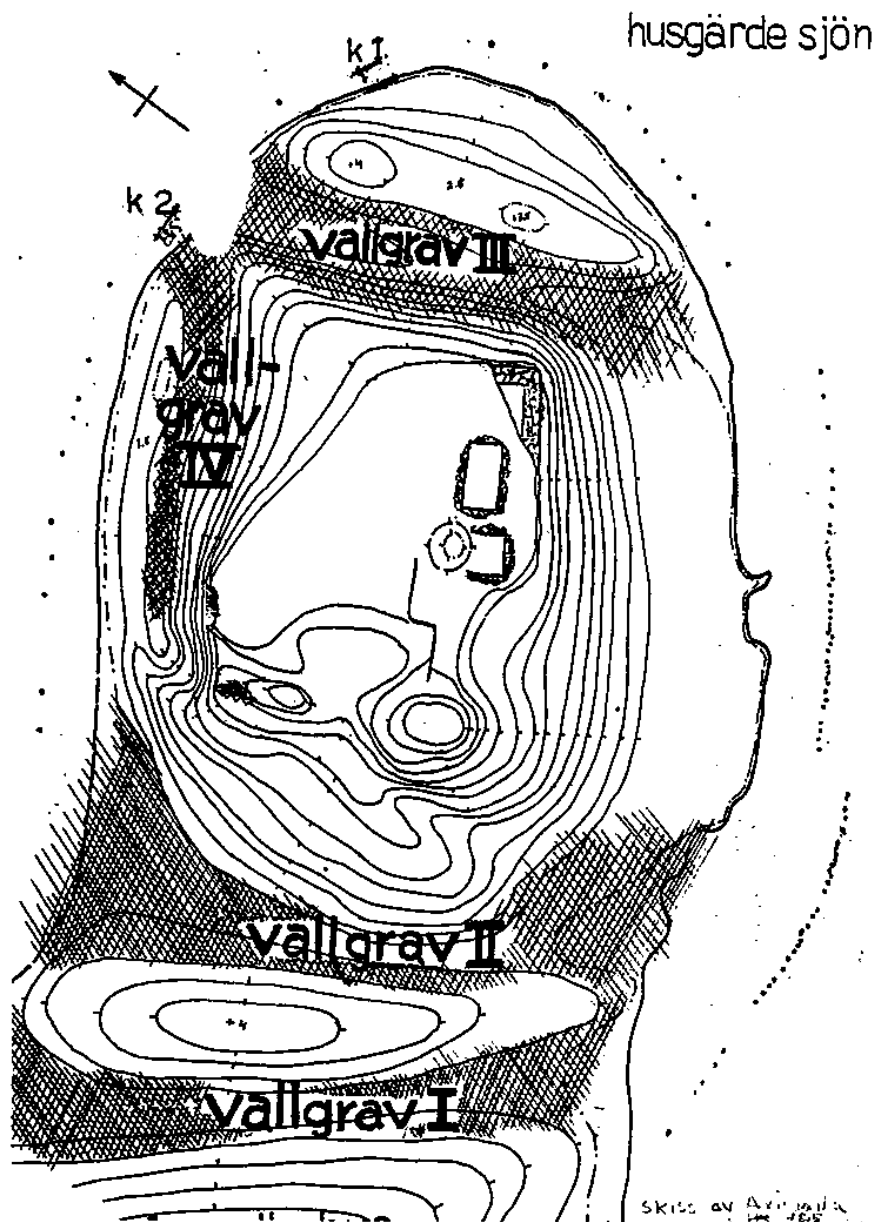
Den största delen av pålarna var på c 50 cm till 1,2 m djup (uppskattat) och höjde sig blott 5-10 cm över botten.

Omkring en meter utanför pålraden framkom flera enkla eller parvis satta pålar, vilka kan vara såväl rester av en tidigare konstruktion, som fästen till en flytbom. Det går inte att avgöra om de är samtida med den inre pålraden.

På slottets nordöstra sida, efter vallgrav nr III blev pålraden mycket gles, med vanligen 2-6 m mellanrum mellan pålarna. Därefter förblev pålningen ganska gles för att återigen förtätas närmare den västliga mynningen av vallgrav nr IV.

Den synliga pålningen var dock i detta område icke lika tät som på den sydöstra sidan av slottet.

På nordsidan kunde även konstateras några (furu?)stockar inne i rasmassorna. Dessutom påträffades ett(?) knuttimmer av en möjlig brygga. Det är omöjligt att avgöra om de härrör från slottets användningstid eller om de är av senare datum.

Situationsskiss av Axevalla hus,
Pålkransen utmärkt som prickar

Vid vallgrav nr III:s västra mynning upptäcktes dessutom en mera omfattande timmerkonstruktion som dock inte har blivit närmare undersökt. Den kan t ex ha utgjort delar till en brygga för slottet, eller möjligen en spärr(?) för att förhindra tillträde till vallgrav III. Eventuellt kan den även vara sentida, då som brygga. En ytterligare möjlighet är en ursprunglig bro till den lilla förborgsartade kullen, med dess två numera jordtäckta stenhögar. Förborgen skulle då ha tjänstgjort som ett närbeläget utanverk till slottet.

Timmerkonstruktionen kunde då ha en reellt logisk funktion som en fast bro, som dessutom hindrar båtar och andra flytetyg att komma nära själva huvudborgen. Samtidigt skulle den tillåta trafik till den landtunga som blivit skild från huvudborgen genom vallgrav nr IV. Detta är dock bara spekulationer och först efter mera omfattande undersökningar kan klarhet vinnas i dessa problem.

Det är även att märka att Axevalla hus varit utrustat med åtminstone två, kanske tre, förborgar på andra näs i sjön.

Undersökningen dokumenterades genom Lars Knutssons intervjuer med dykarna vid middagstid och på kvällen. Dessa informationer togs upp på bandspelare.

Undertecknad var med som besökande forskare och filmade även delar av undersökningen på 16 mm film i dokumentationssyfte. Undervattensscenerna möter följande svårigheter som nämnts tidigare med avseende på vegetation och stenar, som var svåra att skilja från pålar.

Alla upptäckta konstruktioner hann inte inmätas. Av dendroproven fick man bara 1/3 av de planerade. Trots detta måste undersökningen ändå anses som lyckad.

Som slutvärdering kan nämnas behovet av flera punktundersökningar. Det borde ändå så småningom vara möjligt att börja dra slutsatser kring pålbyggnaderna kring Axevalla hus.

De dendrokronologiska dateringarna inväntas med spänning!